

<https://doi.org/10.15407/fd2026.01.126>

УДК 130.2:316.7

Юлія ВАЦИК,

аспірантка відділу філософії культури, етики і естетики,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

julia.vatsyk@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9528-9414>

МОДЕЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ: СТРУКТУРА ТА ПРОЦЕСИ

У статті обґрунтовано потребу в робочій моделі колективної пам'яті для публічних та академічних контекстів України, зокрема у сфері історичної політики та суміжних практик пам'яті. Показано, що варіативне вживання термінів, пов'язаних із колективною пам'яттю, зміщує рівні аналізу та ускладнює координацію комеморативних процесів і практик. Новизна полягає у введенні операційної схеми, в якій колективна пам'ять постає як надкатегорія соціально поділеного знання про минуле. Поділ колективної пам'яті на культурну, політичну та комунікативну (А. Асман та Я. Асман) доповнюється аналітичною концепцією колективного пам'ятання як процесуальної ланки відбору та стабілізації змістів. Комунікативна пам'ять постає як жива, неінституціалізована усна пам'ять, обмежена горизонтом трьох-чотирьох поколінь. Культурна пам'ять розглядається як форма об'єктивованої пам'яті, підтримувана медіа, мнемотехніками та інституційними практиками. Національна пам'ять визначається як окремий випадок політичної пам'яті, пов'язаний із символічною організацією та легітимацією нації як політичної спільноти. Структурно як культурна, так і політична пам'ять складаються з канону та архіву. В умовах російсько-української війни пришивидуються процеси пам'ятання та

Цитування: Вацик, Ю. (2026). Модель колективної пам'яті в контексті історичної політики: структура та процеси. *Філософська думка*, 1, 126—146. <https://doi.org/10.15407/fd2026.01.126>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на за-садах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

розширюється коло акторів, тож чіткі дефініції й видима схема переходів між рівнями пам'яті можуть слугувати аналітичним інструментом для осмислення та координації політик пам'яті. Запропонована модель уточнює межі між рівнями й подає процесуальну карту переходів, що вможлиблює первинне картографування акторів, етапів відбору та форм публічного закріплення колективної пам'яті. У такий спосіб вона дає змогу окреслити зони потенційних конфліктів і діагностувати втрату легітимності інституційних ініціатив у царині пам'яті.

Ключові слова: колективна пам'ять, політична пам'ять, національна пам'ять, культурна пам'ять, комунікативна пам'ять, колективне пам'ятання, російсько-українська війна, канон пам'яті, архів пам'яті.

Колективна пам'ять — метафора, що давно вийшла за межі академії в публічні дискусії. Бум досліджень колективної пам'яті в західній гуманітаристиці триває від 1980-х. Український академічний дискурс активно долучився до цих дискусій на піку їхньої популярності, починаючи з 2010-х років; відтоді активно з'являються наукові праці, присвячені колективній пам'яті. Зокрема, у 2013 році шосте число журналу «Філософська думка» було присвячене темі «Місця пам'яті» (Філософська думка, 2013). У ньому опубліковано матеріали двох круглих столів, організованих у контексті відзначення 100-ліття Будинку Максиміліана Волошина в Коктебелі. До обговорення долучилися провідні українські філософи, зокрема Мирослав Попович, Сергій Пролеєв, Олег Білий, Ірина Бондаревська, Андрій Богачов і Вахтанг Кебуладзе.

Утверджується думка про те, що колективна пам'ять відіграє дедалі важливішу суспільну роль. Як зауважує Роман Зимовець, у модерну епоху відбувається концептуально-поняттєвий зсув від традиції до пам'яті, зумовлений поступовою ерозією традиційних інституцій трансляції смислів і досвіду, які раніше забезпечували тяглість традиції між поколіннями (Зимовець, 2023: сс. 125—127). За цих умов пам'ять дедалі більше перебирає на себе функцію медіуму зв'язку з минулим, постаючи сьогодні ключовим механізмом збереження та відтворення колективної ідентичності, а також легітимації існування спільноти, зокрема нації.

З початком війни в Україні 2014 року дискусія про пам'ять відчутно загострилася. Українська відповідь полягала у відновленні власної агентності у ставленні до минулого, що було інституційно зосереджено в Інституті національної пам'яті, покликаному провадити політику «відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу» (Верховна Рада України, 2025: ст. 1, п. 2). Фактично йдеться про реалізацію саме історичної політики¹. Попри те, що впродовж останнього десятиліття в

¹ «Історична політика» — це різновид політики, метою та змістом якої є цілеспрямоване конструювання й утилітарне використання в політичних цілях «історичної пам'яті» та інших форм колективних уявлень про минуле і його репрезентацій, включно з професійною історіографією (Касьянов, 2019: с. 35).

Україні діяли численні державні й громадські ініціативи, присвячені осмисленню трагічного минулого та теперішнього, саме після 24 лютого 2022 року колективна пам'ять вийшла за межі переважно академічного чи урядово-інституційного сюжету і стала елементом масової свідомості.

У воєнних умовах колективна пам'ять набуває виразно політичного виміру, перетворюючись на інструмент символічного об'єднання спільноти та легітимації спільного опору. Вона виходить за межі ретроспективного осмислення минулого і включається у процеси формування горизонтів солідарності, мобілізації та підтвердження колективної правомірності боротьби. Апеляція до спільного минулого, жертв і наративів стійкості сприяє конструюванню уявлення про колективного суб'єкта війни і надає сенсу його триванню в умовах екзистенційної загрози.

Сьогодні комісії з перейменувань суспільних просторів працюють майже щоденно на локальному та загальнонаціональному рівнях, у публічній сфері тривають дискусії про демонтаж або переміщення пам'ятників, створення національного пантеону, нові ритуали військових поховань тощо. Державні та недержавні інституції фіксують свідчення про війну від військових і цивільних синхронно з появою їх, без відтермінування, а громадські ініціативи сперечаються, чи зосереджувати національний фокус пам'яті на трагедіях чи на стійкості. Усі ці спроби збереження та конструювання пам'яті відбуваються у безпрецедентному масштабі та за участю великої кількості акторів у форматі «тут і тепер». Це не дивно: «екзистенціальна війна» (Бистрицький, 2025: с. 107) України з Росією за право бути виявилася також війною за пам'ять, яка легітимує це право на буття.

Війна Росії проти України точиться не лише за сюжети минулого, а й за режими їхнього відбору, фіксації та легітимації у спільному символічному порядку. У цих умовах, послуговуючись термінологією Майкла Бернгарда та Яна Кубіка, Україна й Росія постають як «мнемонічні воїни» (Bernhard, Kubik, 2014), адже кожна зі сторін вважає себе носієм єдиної правильної історичної візії. Сьогоднішня війна лише підтверджує, що переконання у власній правомірності може проявлятися не лише в запеклих публічних дискусіях, а й у прямій спробі знищення носіїв альтернативних бачень минулого (Saryusz-Wolska et al., 2022).

Можна спостерігати як на тлі повномасштабної війни та її наслідків помітно зростає кількість досліджень колективної й національної пам'яті, про них пишуть у ЗМІ, а дедалі більше практик комеморації є безпосередньою відповіддю українців на масові жертви та руйнування, забуття яких не можна допустити. Водночас на методологічному рівні зберігається неузгодженість: поняття «колективна пам'ять» уживають варіативно в науковому, медійному та громадському дискурсах, нерідко без розрізнення рівнів аналізу. Цим терміном позначають і явище, і стан, і процес. Ситуацію ускладнює термінологічна невизначеність. Показовим є визна-

чення у філософському словнику: Євген Андрос подає *соціальну пам'ять* як «позагенетичну пам'ять людини (*колективна пам'ять людства*)... (курсив мій. — Ю. В.)» (Андрос, 2002: с. 463), де простежується накладання близьких понять без чіткої відмежувальної ознаки.

Український кейс — лише один із численних прикладів у сучасних дискусіях *Memory Studies*. Ще три десятиліття тому Ноа Геді та Ігаль Елам у відомій праці критикували поняття «колективної пам'яті» як беззмістовне, твердячи, що воно «нічого не позначає» (Gedi, Elam, 1996). Втім за три десятиліття від часу цієї критики термін не лише не зник, а й істотно розширив сферу вжитку, що, своєю чергою, породило безліч визначень і інтерпретацій, відкривши шлях іншим «пам'ятям». Ендел Тулвінг (Tulving, 2007) іронізував із цього «множення пам'ятей», наводячи перелік із понад двох сотень типів пам'яті, які він зустрічав у працях інших дослідників. Соціокультурний антрополог Джеймс Верч зауважив, що «кількість визначень колективної пам'яті відповідає кількості її дослідників» (Wertsch, 2009). А польська дослідниця Барбара Шацька підкреслює, що під одними й тими самими термінами в гуманітарних науках часто розглядаються або споріднені проблеми зі спільного поля взаємозв'язків минулого й сучасного, або ж цілком різні явища, які, утім, позначаються однаковими словами (Шацька, 2023: с. 48).

Навряд чи можливо остаточно зняти ці суперечки. Оскільки проблематика колективної пам'яті перебуває у фокусі дослідників із різних дисциплін і культурних контекстів, плюралізм тлумачень і значень цієї метафори є неминучим. Водночас попри розвинений корпус праць у межах *Memory Studies*, досі бракує узгодженої робочої моделі для застосування концепту колективної пам'яті в емпіричних дослідженнях і культурних практиках.

Дискусія про онтологічний і семантичний статус дефініції значною мірою лишається в межах академії, тоді як поза нею вже сьогодні здійснюються практики та політики пам'яті без опори на чітку методологічну основу. Ця проблема особливо загострюється у воєнний час, коли конструювання й фіксація колективної пам'яті відбуваються за участю безпрецедентної кількості акторів і з нечуваною швидкістю. Отже, необхідність наочної моделі впливає також і з того, що колективна пам'ять є не лише теоретичною концепцією, а й має прикладне застосування в історичних політиках різних країн. Наприклад, хоча вищезгаданий Інститут національної пам'яті позиціонує свою діяльність у полі національної пам'яті, невизначеними лишаються її онтологічні межі та концептуальні зв'язки з іншими рівнями колективної пам'яті.

Потребу в моделі колективної пам'яті ще 2014 року артикулював Олександр Бойко. Він спробував окреслити сутність колективної пам'яті й запропонував модель її внутрішньої структури, що розрізняє «офіційну» та «неофіційну» пам'ять (Бойко, 2014). Попри інтенцію, запропоно-

ване рішення лишається методологічно вразливим і не забезпечує потрібного рівня аналітичної точності.

Відтак головна мета цієї статті — сформуванню робочої моделі колективної пам'яті та представити її у вигляді схеми. Умисно уникаючи всебічного огляду проблематики пам'яті, увага буде зосереджена на найбільш розроблених класичних теоріях, оскільки мета не в множенні визначень, а в їх якісному уточненні та подальшій практичній придатності. Це дасть змогу встановити чіткіші денотати ключових понять, які циркулюють у сучасному українському дискурсі, а також окреслити їхні зв'язки, функції та коло учасників.

Оскільки запропонована модель має робочий характер і спрямована на прикладне використання у сфері політик пам'яті, увагу зосереджено на ключових поняттях колективної пам'яті та процесах її формування. Подвійна мета полягає не лише у теоретичному уточненні, а й у стимулюванні подальшої дискусії. Усвідомлюючи принципову неповноту будь-якого моделювання, запропонована схема трактується як необхідний інструмент корекції дискурсу, створення спільного поняттєвого простору та уточнення функцій державних і громадських акторів на етапі впровадження історичних політик і практик пам'яті, з перспективою діагностики сильних і вразливих місць інституційних рішень.

Отже, як індивідуальна пам'ять підтримує самоідентичність особи, так і колективна пам'ять структурує ідентичність спільноти й забезпечує тяглість її культури. Як слушно зауважив Вахтанг Кебуладзе, «культурні форми постають і відтворюються через практики вшанування минулого» (Кебуладзе, 2013: с. 32), отже, через пам'ять. Завдяки пам'яті про спільне минуле формується спільний міф, що з розпорошених індивідів утворює національну спільноту. Дослідниці Аліна Ходжаян і Наталія Савчук (Khodzhaian, Savchuk, 2024) розвивають цю думку далі, наголошуючи, що в умовах сучасних цивілізаційних викликів для України формування нової національної пам'яті відкриває перспективи конструювання цивілізаційної системи цінностей, співвідносної з образом *європейської людини* (курсив мій. — Ю.В.). Тож подальше обґрунтування вимагає чітких розрізень «пам'ятей» і створення робочої моделі колективної пам'яті, до викладу яких і переходимо.

Поняттєві засади та механізми колективної пам'яті

Почнімо з колективної пам'яті — поняття, що нині найчастіше лунає у публічних дискусіях. Спираючись на дюркгаймівську традицію та ширші дебати про «соціальні факти», Морис Альбвакс у 1920—1940-х роках доводить, що навіть автобіографічна пам'ять має соціальну природу, і вводить поняття колективної пам'яті. Важливим підсумком його підходу стало усві-

домлення того, що пам'ять піддається аналізу як функція соціального життя: життя в групах робить індивідуальну пам'ять можливою, а ця пам'ять, своєю чергою, забезпечує існування груп (Halbwachs, 1992). Водночас Альбвакс наголошує на «соціальних рамках пам'яті», які структурують індивідуальні згадки. Тут приймається, що колективна пам'ять є найширшим аналітичним поняттям, яке охоплює всі форми соціально розділеної пам'яті. Тобто це не конкретна пам'ять певного колективу, а аналітичний концепт, що описує феномен соціально поділеного знання про минуле.

Акцент на матеріальних і символічних носіях пам'яті посилює історик П'єр Нора, запроваджуючи поняття *lieux de mémoire* — «місця, в яких пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок» (Nora, 1989: р. 7). Він демонструє їхню роль у конструюванні «французькості». Просторовий вимір пам'яті уточнює філософ Поль Рікер, який спираючись на Едварда Кейсі, полемічно розрізняє *site* як абстрактну локацію та *place* як прожиту просторовість. Рікер пише: «обжиті місця є пам'ятними в найвищому ступені» (Ricoeur, 2004: р. 42). Така топографічність об'єктів колективної пам'яті має принципове значення для тривкості пам'яті в національній ідентичності. Як зауважує Бенедикт Андерсон, автор концепції уявлених спільнот, «не існує більш промовистих символів сучасної культури націоналізму, ніж кенотафи та гробниці Невідомого Солдата» (Anderson, 2006: р. 9). Меморіали такого типу є провідними механізмами інституціалізації сакральних просторів нації.

Подальші уточнення колективної пам'яті запропонував Ян Асман, і це розрізнення є принципово важливим для запропонованої моделі. За Асманом, колективна пам'ять має два різновиди: культурну та комунікативну. Культурна пам'ять постає як інституційно підтримувана та об'єктивована мнемотехніками форма (Assmann, 2011: pp. 17—18). Завдяки своїй «видимості», ролі у конструюванні національної ідентичності та здатності ставати інструментом глобальних маніпуляцій минулим вона привертає більшу увагу дослідників і нерідко помилково сприймається як синонім колективної пам'яті. Водночас вчений підкреслює існування комунікативної пам'яті (яка набагато рідше опиняється в публічному фокусі), тобто неформалізованої «живої» пам'яті, що ґрунтується на повсякденній взаємодії людей та обмежена горизонтом приблизно трьох поколінь (близько 80—100 років) (Assmann, 2011: pp. 19). Саме тому я не поділяю пропозицію Олександра Бойка розрізняти «офіційну» та «неофіційну» колективну пам'ять (Бойко, 2014), адже така дихотомія істотно перетинається з наведеною типологією Яна Асмана.

У науковому дискурсі поряд із поняттям колективної пам'яті функціює також термін історична пам'ять. У трактуванні Георгія Касьянова вона постає як інституційно сконструйований і політично керований різновид колективної пам'яті, що формується в межах владних і культурних практик (Касьянов, 2019: сс. 15—24). Натомість Валентин Бушан-

ський, спираючись на праці Сергія Єкельчика та Лариси Нагорної, наголошує на її нарративному та частково спонтанному характері, пов'язаному з політичними й публіцистичними практиками, на відміну від історичної свідомості, якій він приписує інституційний статус (Бушанський, 2013). Роман Зимовець, своєю чергою, вважає поняття колективної та історичної пам'яті синонімічними (Зимовець, 2023: с. 131). З огляду на це, а також з міркувань економії понять в межах цього дослідження, історична пам'ять не розглядається як окремих тип пам'яті.

Аляйда Асман наголошує, що «порядок є засадничим принципом пам'яті, заснованої на мнемотехніках, тоді як у природно сформованій пам'яті панує безлад» (Асман, 2012: с. 170). Вона уточнює «внутрішню економіку» культурної пам'яті як напруження між нормативно актуалізованим каноном і архівом, тобто резервуаром відсунутого, що зберігає потенціал для переконфігурацій. Канон — функціональний шар культурної пам'яті: нормативно санкціонований відбір «свого» минулого, що ритуально актуалізується, підтримує ідентичність спільноти, формує пантеон і задає зразки через відповідні медіа та мнемотехнічні засоби — інституції, тексти й практики (Асман, 2012: сс. 170—171). Архів — це накопичувальне сховище матеріалу, відсунутого з переднього плану й не включеного до канону, однак такого, що зберігає можливість нових конфігурацій майбутнього (Асман, 2012: с. 317). У цьому контексті «місця пам'яті» П'єра Нора можна розглядати як елементи канону культурної пам'яті.

Загалом дослідниця доповнює типологію Яна Асмана та розрізняє чотири різновиди пам'яті: індивідуальну, соціальну (комунікативну), політичну та культурну (Assmann, 2006: р. 211). Вона наголошує на принциповій часовій відмінності між цими формами: індивідуальна та соціальна (комунікативна) пам'ять мають уособлений, гетерогенний і міжпоколінневий характер, тоді як політична й культурна пам'яті є гомогенними, інституційно впорядкованими та транспоколінневими, тобто такими, що долають часову обмеженість окремого досвіду (Assmann, 2006: р. 215). У цьому контексті національна пам'ять постає як окремих випадок політичної пам'яті (Assmann, 2006: р. 217). Індивідуальний рівень пам'яті тут не буде предметом окремого аналізу, адже увага зосереджена на колективних механізмах історичної політики.

У цій рамці державні інституції трактують національну пам'ять як систему символів, місць і ритуалів, надаючи перевагу канонічним та матеріалізованим формам минулого задля досягнення політичної мети. Це корелює з чинним регулюванням: виконавцем державної політики у сфері національної пам'яті визначено Український інститут національної пам'яті (Верховна Рада України, 2025: ст. 1, п. 12). «Національна пам'ять» визначається як «збережена Українським народом сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок подій минулого, що справили вирішальний вплив на його історію, самоідентифікацію, державотворення та/або

сприймаються в суспільстві як найбільш значущі» (Верховна Рада України, 2025: ст. 1, п. 10). Це формулювання змішує тип пам'яті з її носієм, адже буквально зводить «національну пам'ять» до пам'яті Українського народу. Відмежувавшись від цієї логічної неточності, простежується акцент саме на збереженні та репрезентації, тоді як процесуальні й комунікативні аспекти лишаються поза увагою.

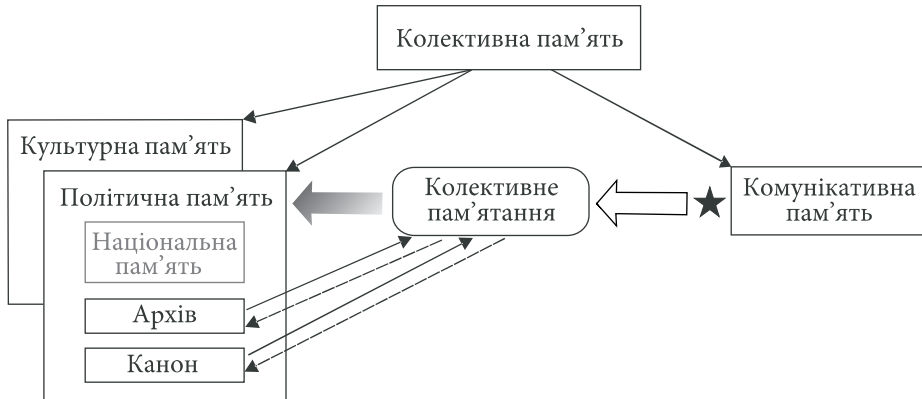
У більш ширшій оптиці культурної пам'яті добре описано, як архів може слугувати ресурсом для конструювання канону, а інституційні практики — надавати цьому канону тривкості. Втім така оптика переважно фіксує результати відбору й репрезентації, тоді як мезорівень конструювання залишається розмитим. Ідеться про ті процеси, у яких розпорошені спогади набувають спільних значень, де відбувається узгодження інтерпретацій, переведення епізодичних оповідей у поділені наративи, а також їхня стабілізація в часі поза межами суто інституційних рішень. Щоб описати цей проміжний рівень і уникнути редукції колективної чи культурної або політичної пам'яті до «контенту», потрібна аналітична рамка колективного пам'ятання, яка охоплює саме процесуальний і комунікативний виміри формування спільної пам'яті.

У соціальній психології та дискурсивних студіях критично ставляться до поняття колективної пам'яті й натомість уживають термін «колективне пам'ятання», щоб підкреслити динамічність феномену пам'яті. Акцент зміщується на процесуальність: досліджують не лише те, що саме спільнота пам'ятає, а і як та ким вибудовується пам'ять (Middleton, Edwards, 1990; Wertsch, Roediger, 2008). Поль Рікер уточнює, що пам'ятання (remembering) поєднує когнітивний вимір упізнавання і практичний вимір зусилля пригадування в одній і тій самій операції анамнезису (Ricoeur, 2004: p. 56).

На відміну від комунікативної пам'яті, що позначає розсіяну міжособову циркуляцію спогадів і оцінок, пам'ятання постає як цілеспрямований процес формування об'єкта пам'яті у відповідь на події, які потребують осмислення та подальшого відбору до канону чи архіву, а не як сума «живих» епізодичних пригадувань. Підкреслюючи динамічність пам'ятання, цей підхід схильний ігнорувати людське прагнення до стабілізації, яке матеріалізується у виробленні канону та інституційній фіксації у стійких формах комеморації. Саме тому доцільно не протиставляти ці концепції, а поєднувати їх: пам'ятання описує процесуальну фазу, тоді як канон і архів окреслюють результати умовної стабілізації.

Модель колективної пам'яті: операційна схема

Узагальнимо попередні висновки у робочій схемі моделі колективної пам'яті спільнот. Вона інтегрує підходи різних дослідників як взаємодоповнювальні. Структуру колективної пам'яті подано як взаємодію рівнів і процесів (див. рис.).

Структурно-процесуальна модель колективної пам'яті

На верхньому рівні подано колективну пам'ять як надкатегорію і соціальну рамку, у межах якої оформлюються форми пам'яті спільноти. Її конкретизацією постають культурна, політична та комунікативна пам'ять. Політичну та культурну пам'ять поставлено поруч через спільну логіку їхньої інституційної організації та стабілізації змістів. Національна пам'ять функціонує в межах політичної пам'яті, тому на схемі її орієнтовну позицію позначено сірим як типологічну форму. Структурно і політична, і культурна пам'ять складаються з канону та архіву.

Між рівнями комунікативної та політичної і культурної пам'яті діє процес пам'ятання. Він виконує роль проміжної ланки, що опосередковує перехід від емпіричної множини спогадів до стабілізованих культурних форм. Біла стрілка від комунікативної пам'яті до пам'ятання позначає ситуативний і вибіркового характер переходу: не кожна подія з «живої» усної пам'яті входить у подальшу селекцію для можливого включення до канону чи архіву. Запуск відбувається у відповідь на тригери (позначені зіркою), після чого починається цілеспрямоване конструювання. Перехід від комунікативної пам'яті через колективне пам'ятання до політичної і культурної пам'яті відбувається за схожим механізмом, однак у політичній пам'яті він вирізняється значно вищим рівнем інтенційності з боку влади, яка здійснює відбір події-тригера з комунікативної пам'яті груп різного масштабу, зокрема малочисельних.

Коллективне пам'ятання спирається на наявні канони й архіви, які окреслюють межі значущого та прийняттого і впливають на сучасні способи опрацювання минулого. Залучення канону є неминучим, оскільки будь-яка нова інтерпретація вибудовується щодо усталених форм — підтверджуючи їх, коригуючи або заперечуючи. Архів забезпечує інший тип залучення: він відкриває доступ до відкладених смислів, які можуть бути мобілізовані й інтегровані у нові культурні конфігурації. У процесі пам'ятання ці два шари виконують інструментальну функцію, задаючи

вихідні рамки для добору та стабілізації змістів. Динамічну взаємодію відображено двома типами стрілок: суцільні позначають обов'язкове залучення канону та архіву до процесу пам'ятання, тоді як пунктирні відображають зворотний вплив пам'ятання на їхнє подальше формування в межах культурної та політичної пам'яті. Градієнтна стрілка від пам'ятання до політичної та культурної пам'яті фіксує вибірковий характер переходу: ініціатива або канонізується, або залишається в архіві, або прямує до забуття як тіньової структури пам'яті.

Тобто неформальні розмови про те, як кожен зустрів ранок 24 лютого 2022 року, належать до комунікативної пам'яті. Це неінституціалізований рівень, носіями якого є приватні особи, його мета — обмін досвідом і переживаннями без чіткого наміру публічної фіксації. Хоча в інших випадках тригером можуть бути інші об'єкти, наприклад контроверсійний пам'ятник чи медійний сюжет, тут ним є сам день 24 лютого 2022 року: його трагічність і злам звичного порядку запускають перехід від комунікативної пам'яті до колективного пам'ятання. Далі в публічному просторі висуваються конкурентні інтерпретації, визначаються форми і носії фіксації. Пам'ятання «тестує» ці інтерпретації через відбір, стабілізацію та авторизацію, унаслідок чого частина змістів канонізується в культурній пам'яті, частина залишається в архіві, решта витісняється забуттям². Навіть інтенційно сформовані в рамках історичної політики пам'ятні дати та наративи про трагедію здобувають канонічний статус в політичній пам'яті лише за умови їх узгодження з комунікативною пам'яттю більшості носіїв. За відсутності такого узгодження політична пам'ять не набуває стійкого закріплення й виявляється неефективною.

Середовище колективного пам'ятання: актори та механізми

Зручність запропонованої операційної схеми полягає не лише в розмежуванні ключових понять, а й у можливості окреслити соціальну інфраструктуру, що забезпечує перехід від комунікативної пам'яті до культурної або політичної. Оскільки в подальшому аналізі фокус зосереджено на історичній політиці, увагу буде приділено політичній пам'яті та національній пам'яті як її різновиду.

Якщо в межах культурної пам'яті зберігається певна пластичність, у межах якої інституційні та спонтанні механізми формування канону можуть співіснувати, то у вимірі політичної (національної) пам'яті, що

² Показовим є кейс ініціативи «Завдяки тобі» — Національної кампанії подяки військовим і ветеранам України (Завдяки тобі, s.a.). Подія-тригер та публічна артикуляція жесту вдячності (прикладання долоні на серце) запустили процес колективного пам'ятання; проте за відсутності широкої дифузії й інституційної підтримки ініціатива наразі не досягла стабілізації та канонізації. Вона перебуває у фазі відбору й ризикує бути відсуненою до архіву або витісненою забуттям.

функціює в просторі нормативно закріплених і інституційно санкційованих рішень, процес відбору та стабілізації від початку має сконструйований характер. Відповідно, наведені нижче міркування частково релевантні і для культурної пам'яті, однак не вичерпують її специфіки.

Отже, саме на рівні переходу від комунікативної до політичної пам'яті сьогодні спостерігається найбільший розрив: між об'єктом дії та інституційними практиками, між наміром фіксувати минуле та реальними механізмами його відбору й стабілізації. Зокрема, в національних музеях нерідко ототожнюють збереження пам'яті зі свідомим конструюванням канону, архівні інституції поєднують пасивне накопичення матеріалу з кураторською селекцією, а у публічних дискусіях процес суспільного відбору значущого підмінюється стихійними суперечками, позбавленими процедурної рамки. Операційна схема дозволяє подолати цю невиразність, встановлюючи зв'язок між діями різних акторів, інституційними механізмами та рівнями колективної пам'яті.

Згідно з типологією Георгія Касьянова, для аналізу основних тенденцій у сфері історичної пам'яті можна виокремити три типи: ексклюзивний, що нав'язує єдину канонічну версію минулого через вилучення або стигматизацію небажаних елементів із метою культурної та політичної гомогенізації; інклюзивний, який інтегрує різні наративи у спільний символічний простір, зазвичай на основі громадянського патріотизму; а також змішаний або амбівалентний, що допускає паралельне співіснування кількох конкурентних версій минулого без редукції їх до єдиного наративу (Касьянов, 2019: сс. 38—40).

Хоча саме поняття історичної пам'яті залишається дискусійним і не є предметом аналізу в цій розвідці, запропоноване Касьяновим розрізнення інклюзивних та ексклюзивних стратегій є продуктивним як аналітична оптика для розуміння механізмів селекції політичної пам'яті в межах історичної політики. Ця класифікація дозволяє простежити, яким чином держава через інституційні практики відбору й авторизації впливає на формування канону національної пам'яті та визначає межі легітимного минулого. За ексклюзивної історичної політики, спрямованої на уніфікацію образу минулого, до політичної пам'яті відбираються передусім ті спогади й інтерпретації, що відповідають домінантному наративу, навіть якщо вони не відображають досвіду окремих регіонів або соціальних і етнічних груп. Інклюзивна політика, навпаки, націлена на збереження різноманіття пам'ятей і прагне запобігти їхній редукції до єдиного канонічного образу. Для українського випадку дослідник фіксує переважання ексклюзивної стратегії після 2014 року, тоді як інклюзивна, за його спостереженням, здебільшого залишається на рівні політичних декларацій (Касьянов, 2019: с. 43).

Події, які держава відбирає з комунікативної пам'яті, виконують функцію тригерів, що запускають процес колективного пам'ятання. Од-

нак сам запуск цього процесу ще не означає його завершення у формі стабілізованого канону. Попри це інституційна логіка часто виходить із припущення, що відібрані події можуть бути швидко закріплені у канонічних формах пам'яті. Саме в цій точці виникає напруга між процесуальним і результативним вимірами пам'яті.

В умовах демократичного устрою та відсутності жорстко авторитарного контролю така інституційна ініціатива неминуче активує публічні обговорення. Навіть за обмеженої інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні ці процеси проявляються у формах повсякденної публічності: у петиціях, дискусіях у громадах, діяльності громадських організацій та втручаннях лідерів думок, у приватних і напівпублічних дописах у соціальних мережах на підтримку або проти запропонованих ініціатив. Від характеру дій державних інституцій залежить, чи відбудеться резонанс між запропонованим тригером, наявними у спільноти спогадами комунікативної пам'яті та культурними символами, чи, навпаки, виникне відторгнення. У такому разі ініціатива може або втратити актуальність і перейти до зони забуття, або бути відсунута з канону до архіву.

Практика селекції комунікативної пам'яті та її перетворення на політичну форму уможлиблюється взаємодією різних типів соціальних акторів, залучених до окремих фаз цього процесу. У межах запропонованої операційної схеми доцільно умовно розрізнати три групи таких акторів, обмежуючись їхньою загальною аналітичною характеристикою. Вони виконують різні функції, однак діють у взаємозалежному середовищі та перебувають у постійній взаємодії.

По-перше, йдеться про державні інституції, які діють переважно на рівні національної пам'яті. До них належать органи виконавчої влади, зокрема Міністерство культури та інформаційної політики України, виконавчі органи місцевого самоврядування, зокрема відділи культури, державні музеї та заповідники, зокрема Національний музей історії України у Другій світовій війні, Національний музей Революції Гідності тощо. Ці інституції розробляють нормативні акти, здійснюють освітню політику, інтегруючи відібрані наративи в освітні програми як інструмент довготривалої стабілізації пам'яті, працюють у комісіях з перейменувань, організують меморіальні простори та заходи, а також формують рамки авторизації канону.

У межах операційної схеми держава відіграє подвійну роль: з одного боку, вона ініціює тригери, що запускають процес колективного пам'ятання, а з іншого — забезпечує стабілізацію національної пам'яті. Водночас державні інституції не охоплюють усього спектра процесуальних механізмів пам'ятання, насамперед етапу узгодження значень між численними акторами до моменту канонізації, що здебільшого відбувається поза межами жорстко інституціалізованих практик за участі інших соціальних акторів, розглянутих далі.

По-друге, важливу роль у процесах колективного пам'ятання відіграють академічні та експертні спільноти. Історики, філософи, культурологи, антропологи, музейні куратори та інші фахівці з академічних інституцій забезпечують критичний розгляд комунікативного матеріалу, його інтерпретацію та верифікацію. На відміну від державних інституцій, їхня легітимність ґрунтується не на нормативному мандаті, а на експертизі, аргументації та внутрішніх процедурах наукової перевірки.

У межах академії ці спільноти моделюють, коригують або відкидають наративи, що циркулюють у комунікативному просторі, пропонуючи концептуально обґрунтовані прочитання подій. Вони можуть працювати як у форматі державного замовлення — виконуючи планові теми в межах інституцій, розробляючи освітні програми чи окремі цільові завдання, так і в межах дослідницьких або кураторських проєктів поза формальними академічними рамками. У публічній сфері саме експертні спільноти забезпечують зв'язок між розпорошеним комунікативним матеріалом і його науковою інтерпретацією, а отже — між живим досвідом і культурною або політичною пам'яттю. Завдяки їхній роботі усні, візуальні чи архівні свідчення трансформуються у впорядковані знання, здатні до включення в канон або архів пам'яті. Водночас після канонізації ці ж спільноти зберігають функцію критичного перегляду усталених наративів, підтримуючи можливість їх переозначення та перегляду в нових історичних контекстах.

По-третє, ключову роль у процесах колективного пам'ятання відіграють громадянське суспільство та локальні спільноти. Саме в цьому середовищі зосереджена більшість практик пам'ятання, що реалізуються громадськими організаціями, локальними ініціативними групами зі створення меморіалів, родинними спільнотами загиблих та волонтерськими платформами. Ці актори здійснюють ініціюють проєкти фіксації історій загиблих, організують локальні меморіальні практики — зокрема вшанування полеглих захисників конкретних громад, — а також мистецькі акції та інші форми публічної комеморації.

У межах запропонованої операційної схеми державні інституції, експертні спільноти та громадянське суспільство перебувають у постійній взаємодії, що має двосторонній і нерідко асиметричний характер. Громадські та локальні ініціативи не лише продукують комунікативний матеріал, а й чинять публічний тиск на владні рішення, водночас виступаючи джерелом сюжетів і практик, які за умови суспільного резонансу можуть бути включені до канону пам'яті³. Експертні спільноти працюють на перетині цих рівнів, взаємодіють із громадами й державою. У ситуаціях,

---

³ Одним із таких прикладів є Алеї Героїв Небесної Сотні в Києві, де стихійні практики вшанування, ініційовані громадянами після подій 18—20 лютого 2014 року, згодом були інституціоналізовані та закріплені владою як меморіальне місце національного значення, увійшовши до канону національної пам'яті українців.

коли державна влада тяжіє до ексклюзивного режиму формування національної пам'яті, громадські та часто експертні актори, навпаки, прагнуть інклюзії власного досвіду, аналітичних інтерпретацій та наративів, що формує структурне напруження і унеможливорює остаточну стабілізацію ригідного, інструментально вигідного авторитарного наративу. У такій конфігурації історична політика постає не як одностороннє управління пам'яттю, а як контингентний режим координації між різними акторами колективного пам'ятання.

Окремого аналітичного розгляду потребують медіа як інфраструктурний рівень колективного пам'ятання, що уможливорює перехід від приватних спогадів до публічних форм осмислення й подальшої фіксації канонів. Медійний простір охоплює широкий спектр акторів і форматів: від національних телеканалів, зокрема учасників телемарафону «Єдині новини», які функціонують як інструменти державної політики, до регіональних мовників, незалежних блогерів на YouTube, документальних і мультимедійних проєктів організацій на кшталт Ukraïner, а також повсякденного використання соціальних мереж, де користувачі публікують власні свідчення або поширюють чужі історії.

У сукупності ці практики формують своєрідний фільтр, через який комунікативні спогади набувають публічності. Саме на цьому рівні приватний досвід трансформується у публічний наратив: окремі історії повторюються, адаптуються до домінуючих форматів, набувають символічної значущості або, навпаки, зникають у потоковій комунікації. Такий масштаб і швидкість циркуляції свідчень створюють безпрецедентну інтенсивність комунікативної пам'яті, що істотно змінює класичні уявлення про її часові й соціальні обмеження.

Водночас медіа виконують не лише функцію поширення, а й фактичну селекційну роль, визначаючи теми та інтерпретації, які стають видимими й значущими для спільноти. Важливим чинником цього відбору є алгоритмічні механізми цифрових платформ, що опосередковано впливають на ієрархію пам'яті та актуалізацію певних наративів. У цьому сенсі до процесів колективного пам'ятання долучаються також технокорпорації, які через архітектуру платформ і алгоритми рекомендацій беруть участь у формуванні колективних пам'ятей спільнот далеко за межами національних контекстів та інтересів.

З огляду на це доцільно конкретизувати публічні майданчики та процедурні формати, в межах яких здійснюються селекція, обговорення та тимчасова стабілізація значень. До таких майданчиків належать комісії й робочі групи при органах влади, експертні та академічні обговорення, ініціативи громадянського суспільства й локальних спільнот, а також культурні та медійні простори, у яких комунікативний матеріал набуває публічності. Вирішальною умовою легітимності цих процесів є не інституційна прина-

лежність майданчика, а наявність відкритих процедур, можливості участі різних акторів і прозорих правил переходу від дискусії до рішень.

Загалом у сучасній Україні можна спостерігати, що процес колективного пам'ятання з його дискусіями та пошуком нових форматів комеморації переважно розгортається в недержавному просторі. Це створює значні можливості для самовираження та ініціативності недержавних акторів, однак за відсутності фасилітації з боку державних інституцій, а також без інституційної чи фінансової підтримки, важливі ініціативи ризикують залишатися маргіналізованими або, що суттєво небезпечніше, ставати вразливими до зовнішніх маніпуляцій.

За цих умов ключового значення набуває питання модерації процесів пам'ятання. Йдеться не про централізований контроль, а про розподілену відповідальність між різними типами акторів: державні інституції забезпечують нормативну рамку, академічні спільноти — критичну інтерпретацію та експертизу, а громадянське суспільство — репрезентацію множинних досвідів. Така модерація передбачає двонапрямну динаміку: з одного боку, держава має підтримувати й фасилітувати життєздатні громадянські ініціативи, з іншого — громадські спільноти повинні працювати з власними пам'ятями, формуючи агентність у цих практиках і критично співвідносячи державну політику з власним досвідом. Адже будь-які наративи, зокрема й експертно сформульовані в межах державних інституцій, мають межі репрезентації, зумовлені позиціями знання, досвіду та неминучих селективних обмежень.

Збереження архіву та фіксація канону щодо трагічних подій минулого, що належать до завдань історичної політики у сфері національної пам'яті, безперечно, мають принципове значення. Проте ігнорування процесуального рівня — тобто етапів узгодження значень у позаінституційних дискусіях між різними акторами та їхньої подальшої стабілізації — послаблює реалізацію задекларованих цілей. Коли рішення щодо комеморативних практик ухвалюються без належних публічних процедур, це знижує їхню легітимність і потенціал залучення. Показовою у цьому контексті є дискусія довкола національного військового меморіалу, де суспільна критика стосується не лише просторового рішення, а й образно-символічної концепції⁴.

Водночас національна пам'ять могла б виграти від політики, що поряд із завданням збереження орієнтується на фасилітацію колективного пам'ятання, відкриваючи можливість переходу комунікативної пам'яті з приватного простору до публічних процедур осмислення та відбору. У цій рамці йдеться не про запровадження уніфікованих наративів чи про-

---

⁴ Про проблеми образного ряду, естетики та дизайнерських рішень проекту Національного військового меморіального кладовища докладно пише бренд-дизайнер Збройних сил України Тарас Іщик (див.: Іщик, 2025).

цедур, а про формування у громадян різного віку спроможності працювати з пам'яттю. Така політика передбачає інформування громад про інструменти документування досвіду (збирання усних історій, створення локальних архівів і цифрових платформ пам'яті), а також освітні програми й методичну підтримку з боку органів місцевого самоврядування у партнерстві з недержавними ініціативами зі створення меморіальних об'єктів і практик на рівні громад. Важливим елементом цієї політики є заохочення міжпоколінневої артикуляції досвіду — у формі родинних оповідей, локальних виставок, усних історій та освітніх проектів. Її результатом стає не стандартизація змістів, а зменшення розриву між комунікативною пам'яттю та її канонічним закріпленням через розвиток здатності спільнот самостійно артикулювати й осмислювати власний досвід.

Такий підхід є особливо релевантним в умовах російсько-української війни, а також у роботі з тривалими історичними травмами та постпам'яттю⁵, де бракує інклюзивних репрезентацій повсякденного і родинного досвіду поряд із результатами академічних досліджень. Демократична політика пам'яті, хоча й організаційно складніша за патерналістичні моделі, за умови належної реалізації та врахування суспільної думки може виявитися стійкішою: вона підтримує практики пам'ятання поза прямими державними імпульсами та ефективніше сприяє досягненню мети відновлення й збереження національної пам'яті.

Водночас слід зауважити, що, попри те, що в сучасних умовах тенденція політичної інструменталізації пам'яті справді є домінантною, публічні дискурси пам'яті не вичерпуються політикою пам'яті чи історичною політикою як її інституційним виміром. Публічні академічні інтерпретації та групові практики пам'ятання функціують за власною логікою, зберігаючи як афірмативний, так і критичний потенціал щодо нормативних настанов і стратегічних наративів. Саме множинність таких дискурсів і практик вказує на онтологічну самостійність колективної пам'яті, яка постає не лише об'єктом цілеспрямованого конструювання, а й способом осмислення та збереження спільного досвіду. У цьому вимірі значущість пам'яті виходить за межі національної рамки й стосується здатності різних спільнот — локальних, професійних, родинних — осмислювати власний досвід і забезпечувати тяглість спільного життя.

Навіть за відсутності прямого нормативного втручання пам'ять продовжує формуватися й підтримуватися, оскільки саме через неї індивіди та спільноти визначають своє місце в часі та просторі. Як зауважує Роман Зимовець, модус минулого в історичності людського буття завжди пов'язаний із буттям-у-світі та спів-буттям з іншими, а відтак різні форми колективної пам'яті є способами присутності минулого спів-буття в сучасному досвіді, або ж, у герменевтичних термінах Ганса-Георга Гадаме-

⁵ Термін «*постпам'ять*», введений Маріанною Гірш, описує міжпоколінневу передачу пам'яті від тих, хто вижив, до їхніх нащадків, особливо через образи та емоції.

ра, формами звернення минулого до сучасників (Зимовець, 2023: с. 140). З цієї перспективи колективна пам'ять, зокрема її культурні та політичні форми, постає не лише як трансгенераційний механізм комунікації в часі, а і як простір спів-існування поколінь.

У цьому сенсі пам'ять постає як форма доступу спільноти до власної історичності. Вона не є вторинним додатком до політичних рішень, а способом, у який минуле залишається присутнім у сучасності та надає їй часової й смислової орієнтації. Завдяки цьому пам'ять не зводиться до предмета політичних дебатів, а постає як тло історичного співіснування, в межах якого ці дебати стають можливими. Саме тому знання й доступ до адекватних інструментів стимулювання колективного пам'ятання — від документування досвіду до форм його публічної артикуляції — мають принципове значення для спільнот, оскільки розширюють їхню здатність не лише зберігати минуле, а й свідомо з ним працювати.

Водночас інерція форм збереження й репрезентації пам'яті, які вже не є актуальними для сучасних спільнот, зокрема радянських, свідчить не лише про їхню політичну спадщину, а й про дефіцит поширених альтернативних практик, здатних бути засвоєними та адаптованими. У сучасних умовах такі альтернативні підходи здебільшого продукуються недержавними ініціативами, вплив яких залишається обмеженим, що вказує на потребу ширшого поширення й інституційної підтримки з боку влади практик стимулювання колективного пам'ятання, які дозволяють уникати автоматичного відтворення застарілих форм і сприяють самостійному осмисленню спільнотами власного минулого як ресурсу формування уявлень про спільне майбутнє.

Висновки

У статті запропоновано робочу модель колективної пам'яті у формі операційної схеми, яка дозволяє впорядкувати ключові поняття сучасного українського наукового й публічного дискурсу та уникнути змішування рівнів аналізу. Колективну пам'ять окреслено як надкатегорію соціально поділеного знання про минуле, в межах якої розрізнено комунікативну, культурну та політичну пам'яті. Уведення аналітичної категорії колективного пам'ятання як процесуальної ланки між «живими» спогадами та інституційно стабілізованими формами пам'яті дало змогу схопити мезорівень конструювання значень.

Таким чином, аналіз переходу від комунікативної до політичної пам'яті показує, що ключова напруга сучасних практик історичної політики виникає між процесуальним виміром колективного пам'ятання та інституційною логікою його швидкої стабілізації. Запропонована операційна схема дозволяє розглядати історичну політику не як одностороннє управління минулим, а як режим координації між державними інституціями, експертними спільнотами, громадянським суспільством і медіа. У

цій перспективі легітимність національної пам'яті залежить від здатності інституцій фасилітувати публічні процедури узгодження значень, а не підмінювати процес пам'ятання канонізованими формами пам'яті.

У підсумку колективна пам'ять постає не як пасивний об'єкт політичного управління, а як динамічний простір співіснування минулого й сучасного, у межах якого формується ідентичність спільноти. У цьому сенсі фасилітація з боку держави та стимулювання громадянської участі, за умови належної реалізації, можуть поставати як чинники, що підсилюють потенціал колективної пам'яті. Запропонована модель не претендує на вичерпність, однак може слугувати інструментом корекції дискурсу, первинного картографування акторів і процедур, а також підґрунтям для розробки більш рефлексивних і легітимних політик пам'яті. У цьому сенсі вона відкриває можливість переходу від ситуативного реагування на травматичні події до свідомої роботи спільнот із власним минулим.

ДЖЕРЕЛА

- Андрос, Є. (2002). Пам'ять соціальна. У: В.І. Шинкарук (голова редкол.), *Філософський енциклопедичний словник* (сс. 463—464). Київ: Абрис.
- Ассман, А. (2012). *Простори спогаду: Форми та трансформації культурної пам'яті* (пер. з нім.: К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін). Київ: Ніка-Центр.
- Бистрицький, Є. (2025). Війна і сучасні виклики універсальній етиці: Частина перша. *Філософська думка*, 1, 98—129. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.098>
- Бойко, О.Д. (2014). Особливості структури колективної пам'яті. *Наукові праці. Політологія*, 236(224), 27—32. Взято з: <https://politics.chdu.edu.ua/article/view/27723>
- Бушанський, В. (2013). Історична пам'ять: поняття і феноменологія. У: Ю. Шаповал (ред.), *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід* (сс. 93—113). ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса.
- Верховна Рада України. (2025). Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України № 4579-IX. *Відомості Верховної Ради України*, 21 серпня. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20>
- Завдяки тобі. (s.a.). *Національна кампанія подяки військовим і ветеранам України*. [Вебсайт]. Взято з: <https://zt.org.ua>
- Зимовець, Р. (2023). Сучасні історичні дискурси: між пам'яттю та критикою. У: С. Пролеєв (ред.), Р. Кобець (ред.), Р. Зимовець (ред.), *Дискурси у глобальному світі* (с. 99—194). Дух і Літера.
- Іщик, Т. (2025). Що не так з Національним військовим меморіалом? *Українська правда. Життя*, 2025, 27 січня. Взято з: <https://life.pravda.com.ua/culture/shcho-ne-tak-z-nacionalnim-viyskovim-memorialom-306104>
- Касьянов, Г. (2019). *Украина и соседи: историческая политика. 1987—2018*. Новое литературное обозрение.
- Кебуладзе, В. (2013). Пам'ять і забуття. *Філософська думка*, 6, 29—35.
- Місця пам'яті. (2013). *Філософська думка*, 6, 6—35.
- Шацька, Б. (2023). Колективна пам'ять і перспектива примирення. У: Н. Масловскі (наук. ред.), А. Шептицький (наук. ред.); А.М. Киридон (наук. ред. укр. вид.), С.С. Троян (наук. ред. укр. вид.), *Колективна пам'ять, примирення і міжнародні відносини: Колективна монографія* (пер. з польськ.: В.Ф. Саган) (сс. 48—58). Ніка-Центр.

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Assmann, A. (2006). Memory, individual and collective. In: R.E. Goodin, C. Tilly (Eds.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis* (pp. 210—224). Oxford University Press.
- Assmann, J. (2011). Communicative and cultural memory. In: P. Meusburger, M. Heffernan, E. Wunder (Eds.), *Cultural Memories* (vol. 4, pp. 15—27). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2
- Bernhard, M., Kubik, J. (2014). *A theory of the politics of memory*. In: M. Bernhard, J. Kubik (Eds.), *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration* (pp. 7—34). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199375134.003.0002>
- Gedi, N., Elam, Y. (1996). Collective memory — What is it? *History and Memory*, 8(1), 30—50. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/25618696>
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory* (Ed. & Trans.: L.A. Coser). University of Chicago Press.
- Khodzhaian, A.O., Savchuk, N.V. (2024). Ukrainian identity in the context of memory and forgetting: Philosophical and anthropological analysis. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 26, 22—32. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i26.319686>
- Middleton, D. & Edwards, D. (Eds.). (1990). *Collective remembering*. Sage Publications.
- Nora, P. (1996). *Realms of memory: Rethinking the French past*. Columbia University Press.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting* (Trans.: K. Blamey, D. Pellauer). University of Chicago Press.
- Saryusz-Wolska, M., Wawrzyniak, J., Wóycicka, Z. (2022). New constellations of mnemonic wars: An introduction. *Memory Studies*, 15(6), 1275—1288. <https://doi.org/10.1177/17506980221133733>
- Tulving, E. (2007). Are there 256 different kinds of memory? In: J.S. Nairne (Ed.), *The Foundations of Remembering: Essays in Honor of Henry L. Roediger III* (pp. 39—52). Psychology Press.
- Wertsch, J.V. (2009). Collective memory. In: P. Boyer, J.V. Wertsch (Eds.), *Memory in mind and culture* (pp. 117—137). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511626999.008>
- Wertsch, J.V. & Roediger, H.L. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. *Memory*, 16(3), 318—326. <https://doi.org/10.1080/09658210701801434>

Отримано 10.01.2026

Прийнято до друку після рецензування 20.01.2026

Опубліковано 02.04.2026

REFERENCES

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Andros, Ye. (2002). Social memory. [In Ukrainian]. In: V.I. Shynkaruk (Ed.), *Philosophical encyclopedic dictionary* (pp. 463—464). Kyiv: Abrys. [=Андрос 2002].
- Assmann, A. (2006). Memory, individual and collective. In: R.E. Goodin, C. Tilly (Eds.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis* (pp. 210—224). Oxford University Press.
- Assmann, A. (2012). *Spaces of memory: Forms and transformations of cultural memory* (Trans. from German: K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin). [In Ukrainian]. Kyiv: Nika-Center. [=Ассман 2012].

- Assmann, J. (2011). Communicative and cultural memory. In: P. Meusburger, M. Heffernan, E. Wunder (Eds.), *Cultural Memories* (vol. 4, pp. 15—27). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2
- Bernhard, M., Kubik, J. (2014). A theory of the politics of memory. In: M. Bernhar, J. Kubik (Eds.), *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration* (pp. 7—34). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199375134.003.0002>
- Boiko, O.D. (2014). Features of the structure of collective memory. [In Ukrainian]. *Naukovi pratsi. Political Science*, 236(224), 27—32. Retrieved from: <https://politics.chdu.edu.ua/article/view/27723> [=Бойко 2014].
- Bushanskyi, V. (2013). Historical memory: Concept and phenomenology. [In Ukrainian]. In: Yu. Shapoval (Ed.), *Culture of Historical Memory: European and Ukrainian Experience* (pp. 93—113). IPIEND im I.F. Kurasa. [=Бушанський 2013].
- Bystrytsky, Ye. (2025). War and contemporary challenges to universal ethics: Part one. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 98—129. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.098> [=Бистрицький 2025].
- Gedi, N., Elam, Y. (1996). Collective memory—What is it? *History and Memory*, 8(1), 30—50. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/25618696>
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (Ed. & Trans.: L. A. Coser). University of Chicago Press.
- Ishchyk, T. (2025). What is wrong with the National Military Memorial? [In Ukrainian]. *Ukrainska Pravda. Life*, January 27. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/culture/shcho-ne-tak-z-nacionalnim-viyskovim-memorialom-306104/> [=Іщик 2025].
- Kasianov, G. (2019). Ukraine and its neighbors: Historical policy. 1987—2018. [In Russian]. *Novoe Literaturnoe Obozrenie*. [=Касьянов 2019].
- Kebuladze, V. (2013). Memory and forgetting. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 6, 29—35. [=Кебуладзе 2013].
- Khodzhaian, A.O., Savchuk, N.V. (2024). Ukrainian identity in the context of memory and forgetting: Philosophical and anthropological analysis. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 26, 22—32. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i26.319686>
- Middleton, D. & Edwards, D. (Eds.). (1990). *Collective remembering*. Sage Publications.
- Nora, P. (Ed.). (1996). *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. Columbia University Press.
- Places of memory. (2013). [In Ukrainian] *Philosophical Thought*, 6, 6—35. [=Місця пам'яті 2013].
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting* (Trans.: K. Blamey, D. Pellauer). University of Chicago Press.
- Saryusz-Wolska, M., Wawrzyniak, J., Wóycicka, Z. (2022). New constellations of mnemonic wars: An introduction. *Memory Studies*, 15(6), 1275—1288. <https://doi.org/10.1177/17506980221133733>
- Shatska, B. (2023). Collective memory and the prospect of reconciliation. [In Ukrainian]. In: N. Maslovski, A. Sheptytsky (Eds.), *Collective Memory, Reconciliation and International Relations: A Collective Monograph* (Trans. from Polish: V.F. Sagan) (pp. 48—58). Nika-Center. [=Шацька 2023].
- Tulving, E. (2007). Are there 256 different kinds of memory? In: J.S. Nairne (Ed.), *The Foundations of Remembering: Essays in Honor of Henry L. Roediger III* (pp. 39—52). Psychology Press.
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). On the principles of the state policy of national memory of the Ukrainian people: Law of Ukraine No. 4579-IX. [In Ukrainian]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, August 21. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20> [=Верховна Рада України 2025].

- Wertsch, J.V. (2009). Collective memory. In: P. Boyer, J.V. Wertsch (Eds.), *Memory in Mind and Culture* (pp. 117—137). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511626999.008>
- Wertsch, J.V. & Roediger, H.L. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. *Memory*, 16(3), 318—326. <https://doi.org/10.1080/09658210701801434>
- Zavdiaky tobi. (s.a.). *National Campaign of Gratitude to Ukrainian Servicemen and Veterans*. [In Ukrainian]. Retrieved from: from <https://zt.org.ua> [=Завдяки тобі s.a.].
- Zymovets, R. (2023). Contemporary historical discourses: Between memory and critique. [In Ukrainian]. In: S. Proleiev, R. Kobets, R. Zymovets (Eds.), *Discourses in the Global World* (pp. 99—194). Dukh i Litera. [=Зимовець 2023].

Received 25.10.25

Accepted for publication after review 20.12.2025

Published 02.04.2026

Yuliia VATSYK,

PhD Student at the Department of Philosophy of Culture,
Ethics and Aesthetics, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
julia.vatsyk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9528-9414>

MODEL OF COLLECTIVE MEMORY IN THE CONTEXT
OF MEMORY POLITICS: STRUCTURE AND PROCESSES

The article substantiates the need for a working model of collective memory applicable to Ukraine's public and academic contexts, particularly in the sphere of historical policy and related memory practices. It demonstrates that the variable use of terms associated with collective memory conflates levels of analysis and complicates the coordination of commemorative processes and practices. The novelty of the study lies in the introduction of an operational framework in which collective memory is conceptualized as a super-category of socially shared knowledge about the past. The division of collective memory into cultural, political, and communicative forms (Jan and Aleida Assmann) is supplemented by the analytical concept of collective remembering as a procedural link of selection and stabilization of meanings. Communicative memory is conceptualized as a living, non-institutionalized form of oral memory, limited to a horizon of three to four generations. Cultural memory is interpreted as a form of objectified memory sustained through media, mnemonic techniques, and institutional practices. National memory is defined as a specific case of political memory, associated with the symbolic organization and legitimation of the nation as a political community. Structurally, both cultural and political memory consist of a canon and an archive. Under the conditions of the Russo-Ukrainian war, processes of remembering accelerate and the range of actors expands; therefore, clear definitions and a visible scheme of transitions between levels of memory can serve as an analytical tool for the interpretation and coordination of memory policies. The proposed model clarifies the boundaries between levels and provides a procedural map of transitions, enabling the initial mapping of actors, stages of selection, and forms of public consolidation of collective memory. In this way, it enables the identification of zones of potential conflict and the diagnosis of declining legitimacy in institutional memory initiatives.

Keywords: *collective memory, political memory, national memory, cultural memory, communicative memory, collective remembering, Russo-Ukrainian war, canon of memory, archive of memory.*